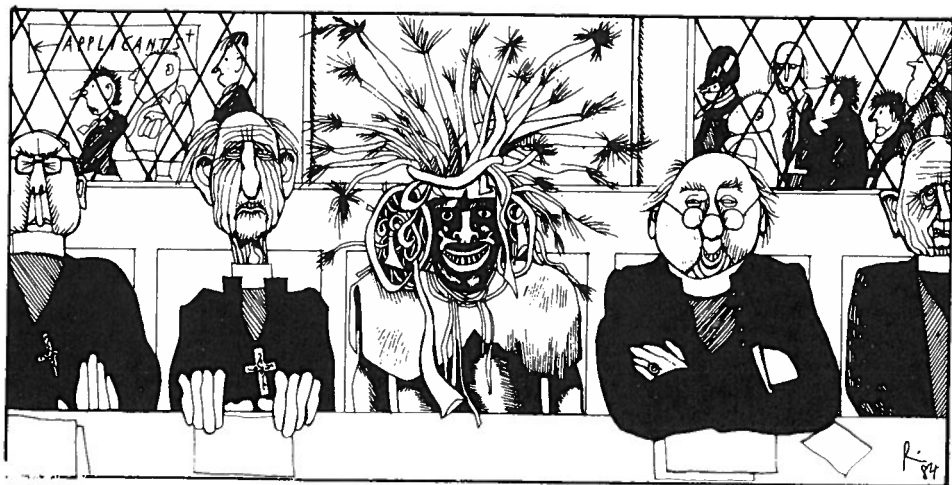

I stimulerende grenseland

Av Morten Bergsmo

Vår tid preges av global spenning. Den moderne krigføringens ødeleggelser, trusselen om kjernefysisk krig og de omfattende brudd på det internasjonale menneskerettighetsvern har fornyet aspirasjonene om universell rettferdighet og fred. Flere bøker er i den senere tid skrevet av folkerettsekspertene og lærde i internasjonal politikk. En av dem er Cornelius F. Murphy Jr.'s bok *The Search for World Order*. Med sin visjons-og-fakta-orientering har verket relevans til flere sider av det juridiske embetsstudium: Rettshistorie, folkerett og rettsososiologi.

Murphys arbeidshypotese er at om det skal gjøres virkelige fremskritt i arbeidet for universell fred og rettferdighet må tidligere refleksjon og erfaring tas i betraktning. Med dette utgangspunktet gir han en fengslende fremstilling av dominerende idéer og teorier om verdensorden i den vestlige tenknings historie, fra Dante til Richard Falk. Men det er ingen løsrivet idéhistorisk avhandling. Gjennom sin praktiske realitetssans knytter han fremstillingen hele tiden til de viktigste politiske endringer i Europas middelalder og moderne historie. Og han avslutter boken med å peke på tre skritt man kan ta for å bidra til arbeidet for fred.

1. Grotius' versjon

I bokens første kapittel begynner Murphy med Dantes «De monarchia». Ved de europeiske nasjoners fremvekst vokste behovet for en internasjonal maktinstans. Forskjellene i språk, tradisjoner og institusjoner bidro til stridighetene mellom kontinentets ulike folk. Dante erkjente dette behov. En tid forsøkte Pavedømmet å fylle denne funksjonen. De kirkelige konfliktene i Avignon og anklagene om favorisering av de franske konger vanskeliggjorde suksess. Tidens forventninger og Dantes teori om internasjonal styring ble isteden rettet mot Den tysk-romerske keiser. Men med unntak av Konstans-konsiliet (1414–1418) fylte keiserne ingen riktig internasjonal rolle. Det materielle ressursgrunnlag var for svakt, og andre fyrster — i England og Frankrike — styrket stadig sin stilling. Dantes idé ble således aldri realisert.

Det gikk snarere motsatt. Tankene om fyrstenes suverenitet og statsstyrelsens enhet fikk gjennomslag. Machiavelli og Jean Bodin fikk stor betydning for sin tid og ettertiden. Reformasjonen hadde ikke bare en teologisk funksjon, men var også statens opprør mot kirken. Den stod nemlig i veien for fyrstenes suverenitet. Stridighetene kulminerte i Tredveårskrigen, hvis Westphalia-fred av 1648 gav fyrstene gjennomslag for sine krav. Den tysk-romerske keisers kompetanse ble sterkt vinge-

visjon vanskelig gjenopplives i sin opprinnelige form. Men behovet for internasjonal styring var der. Det ble nå uttrykt av jesuittteologen Suárez i hans verk «De legibus». Han så håp i ius genitum (folkenes rett). Den har en rasjonell basis, hevdet han: på grunn av «den gjensidige kjærlighet og nådes naturlige rettesnor» forsøker menneskene alltid å bevare en viss enhet, såvel moralsk som politisk.

Mer substansielt ble det med Grotius og hans avhandling «De iure belli ac pacis» («Om krigens og fredens rett»). Fyrstenes suverene vilje skulle underkastes rettens styre. Han forsøkte å finne en middelvei i spørsmålet om krigers lovligheit. Ius naturale (naturretten), ius voluntarium (den valgte rett), ius genitum og ius divinum gir uskrevene regler om krigens rett. Grotius forsøkte å formulere disse. Blant premissene for hans system er prinsippet om «appetitus socialis», menneskets sosiale legning. Dette var et ømt punkt, og det ble utsatt for harde angrep.

Individet kom mer i fokus, og Hobbes' bilde av mennesket som egoistisk og asosialt vesen fikk stor betydning. Han trakk et kritisk skille mellom naturrett og naturlige rettigheter. Da naturtilstanden er krig, inngår man en samfunnskontrakt som gir statslederen kompetanse til å opprettholde fred. Krig ble en rettighet. Spinoza førte Hobbes' tanker videre. Selv-bevaring utgjør den internasjonale morals grunnlag. Ens egen sikkerhet og glede er det endelige adferds-kriterium. Ikke bare har man rett til å føre krig, men stater kan trekke seg fra avtaler straks de ønsker.

Makt erstattet rettferd. Et kraftig slag mot Grotius' teori!

Samuel Pufendorf reiste seg til forsvar for Grotius' tanker. I hans «De iure naturae et gentium» forsøker han å bevare prinsippene i Grotius' system ved å gi dets grunnleggende normer et sikrere fundament. Han avviste Grotius' kompromisser med menneskelig visdom, uttrykte klarere naturretts plikter og anvendte dens prinsipper strengt i internasjonale relasjoner. Murphy går grundig inn på Pufendorfs verk, og viser hvordan Grotius' visjon gradvis endres og gjennomsyres av en bedre utviklet realitetssans. Murphy gjør så et større tilbakeblikk og påpeker antikkens betydning for tenkningen i middelalderen. Han nevner videre Pierre Du Bois og Bartolus av Sassoferrato. Han hevder at universell jusrisprudens fylte vakuumet som oppsto i fraværet av universell jurisdiksjon.

2. Globalisme i Opplysningstiden

Kapittel to dveler ved de dominerende teorier i Opplysningstiden. Middelalderens religiøse glød ble moderert. Vidsyn og toleranse vokste frem, samtidig med den sterke utviklingen av naturvitenskapene. Tilliten til fornuften ble sterkere.

Gottfried Leibniz kom til å sette tonen for Opplysningstidens visjoner om verdensordenen. Pufendorfs synspunkter var av begrenset verdi, ettersom han ikke hadde trengt dypt nok inn i sammenhengen mellom rett, rettferdighet og moral. Som Grotius mente Leibniz at religiøse konflikter var en av hovedårsakene til de politiske problemene. Han utviklet en universell rettferdighets-teori. Naturretten ble løsrevet fra Guds vilje, og bygget på menneskets fornuft. Statene er ikke helt selvstendige. Kristendommen er én, stor republikk. Hans internasjonale hierarki var ikke nytt.

Murphy går så inn på teoriene til Abbé de St. Pierre, Fenelon og Montesquieu, før han tar Christian Wolff nærmere for seg. Wolff var Leibniz' elev og bygget på hans tenkning. For ham var utgangspunktet et menneskehetens samfunn. At nasjonalstater ble opprettet gav bare statslederne en viss kompetanse for deres jurisdiksjonsområde. Verdenssamfun-

PURL: <https://www.legal-tools.org/doc/5997ae/>

net fortsatte å eksistere. Han så fremover, eller oppover om man vil: Han postulerte «civitas maxima», en høyeste stat. Denne staten bygger ikke på en sosial kontrakt, etter som naturen — som skaper samfunnene — allerede har laget et menneskehetens samfunn. Denne høyeste stat er demokratisk; dens suverenitet hviler på helheten av nasjoner. Lovene til denne høyeste stat består av såvel ius naturale som ius genitum. En interessant spekulasjon.

Emmerick de Vattel var en annen av Leibniz' elever. Han forkastet konstruksjonen «civitas maxima». Hans verk «Le Droit des Gens» (1758) ble monumentalt. Nasjonenes rett er en vitenskap. Han gir viktige bidrag til krigens rett. Krig står i et motsetningsforhold til naturens opprinnelige tilstand. Han videreutvikler Grotius' skille mellom stridende og ikke-stridende. Hans holdning er svært human. Liberalismens idealer forsøker han å integrere i folkeretten. Frihandel er en felles rettighet. Det påhviler statene en moralsk plikt å fremme helhetens interesser.

Murphy går nærmere inn på Vattels innflytelse på franske, amerikanske og engelske opplysningstenkere, derunder Sir James Mackintosh, Voltaire og Rousseau.

3. Ønsket om varig fred

De store revolusjonene mot slutten av 1700-tallet fikk stor betydning for filosofene. Også for Kant som i sitt verk «Zum ewigen Frieden; Ein philosophischer Entwurf» (1795) presenterer en teori om fred som har relevans selv til vår tid. Verken Vattel eller Hobbes forstod ifølge Kant de moralske imperativer som aktiviserer menneskets frihet. Historien er en utvikling hvori menneskets moralske skjebne utfoldes. Krig er naturtilstanden. Menneskets mål er å reise seg fra selvtilfredsstillende sensualitet til stadig høyere stadier av sivilisasjon. En folkerett som gir statene rett til å starte krig er meningsløs. Fred er en plikt, som fornuften oppdager i den moralske rett. Kant setter opp tre grunnleggende vilkår for varig fred: 1) det må være republikansk styreform i hver stat, 2) et verdenssamvelde må etableres, 3) en universell rettsorden må etableres. Ved siden av ius civitatis og ius genitum ser han altså for seg en ius cosmopoliticum, en verdensborgerrett.

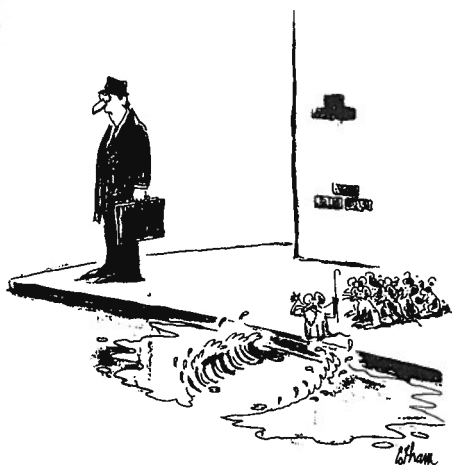
Murphy er tydeligvis meget fascinert av Kant. Han dveler lenge ved hans tanker, og viser hvilket gjennomslag de fikk. Han går videre inn på James Wilson, Jeremy Bentham, Hauterive og situasjonen tidlig på 1800-tallet da «La Grande Nation» var den store maktfaktor på det europeiske kontinent. Henri Comte de Saint-Simon utgav i oktober 1814 «De la réorganisation de la société européenne», hvori han hevder at det er nødvendig å forene Europas folk i en politisk sammenlutning. Maktbalanse ville ikke føre frem, sa han. England kan være hard i utenrikspolitisk anliggender, men de har fred og stabilitet innad. Dette skyldes deres parlamentariske styreform. Likeledes vil ikke Europa oppleve fred før kontinentet etablerer tilsvarende institusjoner. Ideen om et europeisk parlament ble ikke så godt mottatt. Man mente det var praktisk umulig.

Wien-kongressen startet samme høst som Saint-Simons verk ble utgitt. Aix-La-Chapelle-traktaten formaliserte Den europeiske konsert. Stormaktene skulle bestemme. Sluttakten ble underskrevet 9. juni 1815.

Den fredelige perioden i Europa fra 1815 til 1848 endte med revolusjoner i Frankrike, Østerrike og Italia. Nasjonalismen ble et voksende problem. I Tyskland fikk den utslag som lenge skulle skade håpene om verdensorden. 1700-tallets tyske intellektuelle hadde en kosmopolitisk holdning; de var opptatt av de bredeste prinsipper og universelle ideer. De politiske forholdene var da ugunstige for ekte nasjonal lojalitet. Den franske revolusjon og napoleonskrigene forandret dette. Overgangen sees hos Fichte.

Hegels idealisme forsterket den nasjonalistiske strømning. For ham var staten absolutt rasjonalitet; en selvbevisst enhet. Med Murphy: «It (staten) contains within itself a self-conscious, substantial unity which is the actuality of an ethical ideal. It is consciousness raised to the consciousness of its universality. As such, it fulfills and encloses the individual.» Og mennesket «achieves his true actuality when his subjectivity becomes identified with the substantial will of the state». Statenes suverenitet må ligge til grunn for internasjonalt samkvem. Kan ulike oppfatninger ikke harmoniseres, må det bli krig. Det er kun i krigens domene at fornuftens seier er sikret. Ifølge Murphy skulle Bismarcks karriere bringe disse abstraksjonene

PURL: <https://www.legal-tools.org/doc/5997ae/>

inn i Tysklands politiske historie. Han kommer nokså grundig inn på utviklingen i Tyskland mot slutten av forrige århundre.

Murphy gjør et sprang til den britiske idealisme og en av dens ikke så kjente representanter, folkerettsjuristen og rettsfilosofen James Lorimer. I sitt verk «Institutes of the Law of Nations» (1880) presenterer han sin visjon om verdensorden. Vattel, sier han, forstod folkerettens målsetning — de selvstendige staters frihet og vekst. Men, hans skille mellom rett og moral viser at han ikke forstod hvilke midler som burde anvendes. Han hadde insistert på statens absolutte uavhengighet. Ved dette ødela han mulighetene for en etisk regulering av internasjonale relasjoner. Statene er skapte enheter. Som sådanne kan de ikke realisere sin frihet i isolasjon. Folkerettens grunnlag, ifølge Lorimer, er prinsippet om anerkjennelse. Gjensidighetens bånd balanserer statenes rettigheter og plikter, og bringer således den etiske dimensjon inn i folkeretten. Fred kan ikke bygges på maktbalanse. Den vil alltid være retrospektiv. Lovgivning, derimot, er fremsynt. Han var derfor overbevist om at internasjonal fred ikke kunne oppnås før man fikk supra-nasjonale organer, lovgivende så vel som utøvende og dømmende. Hva med realismen? En målsetning kan være universell uten å være utopisk. Og videre: «I reject the hypothesis that when rational men cross the frontiers of the separate states of which they are citizens they must of necessity leave their wits behind them and in all their more important relations with each other revert to

the conditions of savages or sink to that of fools.» Han ser imidlertid at mennesket virker paralyisert av denne utfordringen. Det synes også å være tilfelle ett hundre år senere.

Murphy drøfter forholdet mellom Lorimer, John Stuart Mill og Kant forholdsvis inngående.

4. Makt og anarki

I bokens fjerde kapitel beskrives grundig Haag-konferansene av 1899 og 1907, marxismens stadig økende betydning for internasjonal politikk, utviklingen i Tyskland — derunder rollen til den fremstående jurist J.C. Bluntschli — og Den første verdenskrig. Han behandler Paris-konferansen og Folkeforbundets fremvekst. L. Oppenheim, Lord Cecil, W. Wilson, M. Orlando og H. Kelsen vies alle oppmerksomhet. Videre gir Murphy en god oversikt over utviklingen av den positive folkerett og de viktigste internasjonale konflikter i mellomkrigstiden.

Boken skisserer dernest utviklingen under Den annen verdenskrig og etableringen av FN. Murphy påstår at årsaken til at Sikkerhetsrådets fredsbevarende funksjon forblir utviklet delvis er at «the powers who are permanent members prefer to exercise traditional modes of diplomacy». Og han avslutter kapitlet med: «In the final years of this century it must be determined whether the existing structure of international society, and the vision of order by which it is sustained, can satisfy the essential needs of all the peoples of the earth.»

5. Fremtiden

Det avsluttende kapitlet utgjør bokens raison d'être. Forfatteren forsøker å se fremover.

Først gis et generelt overblikk av utviklingen fra middelalderen til i dag i lys av Generalforsamlingens resolusjon nr. 2625 (XXV) («Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Cooperation Among States in Accordance With the Charter of the United Nations») av 24. oktober 1970. Han viser at prinsippet om kollektiv sikkerhet hele tiden har måttet vike for statenes suverenitet og uavhengighet, dette på

tross av bestrebelsene til Folkeforbundet og FN. Med juristen James Brierly påpeker han — i lys av verdenssamfunnets manglende evne til å opprettholde fred — det logiske i at nasjonalstatene selv bygger opp forsvar. Statene kan i stor utstrekning selv bestemme hva deres essensielle interesser er; at stormakter kan misbruke dette er åpenlyst. Murphy og Brierly mener begge at det er utilstrekkelig å møte denne utfordringen med en rent juridisk innfallsvinkel. Således vil det, hevdes det, stride med såvel erfaring som visdom om man forsøker å anvende prinsippene fra 1972-erklæringen om «a guide to the future».

Han presenterer så tre viktige skritt på veien mot en fredelig verden.

a) Det at Hobbes' bilde av maktspeillet mellom statene — preget av egoisme og mistenksomhet som det er — passer på forholdet mellom supermaktene i vår tid, gjør at supra-nasjonale organer er nødvendige. Murphy siterer M. Wight: «The fundamental cause of war is not historical rivalries, not unjust peace settlements, nor nationalistic grievances, nor competitions in armaments, nor imperialism, nor poverty, nor the economic struggle for markets and raw materials, nor the contradictions of capitalism, nor the aggressiveness of fascism or communism... The fundamental cause is the absence of international government; in other words, the anarchy of states.» På den ene siden hevder han at ingen av de tradisjonelle innvendingene er tilfredsstillende; at den nåværende tilstand er å foretrekke; at man kan få en internasjonal rettsorden uten å utvikle supra-nasjonale organer; at maktbalanse, selv i form av en terrorbalanse, gir bedre garantier for fred; og endelig at strukturelle endringer må vente til moralens kår i internasjonale relasjoner er forbedret.

b) På den annen side må en slik strukturell reform følges av en etisk fornyelse av internasjonal politikk. Politisk realisme innrømmer utenrikspolitikk moralske aspekter. Men om moralske rettesnorer påvirker statenes handlemåte er mer tvilsomt. Moderne moral- filosofer Murphy henviser til mener at de etiske aspekter ved utenrikspolitiske problemer ville stå sterkere dersom man retter oppmerksomheten mot rettferdighetsprinsipper som appellerer til våre dypeste etiske

intuisjoner. Den historiske rot til denne «revival of cosmopolitan ethical theory» er ikke så mye Grotius' prinsipper, som Rousseaus fenkning. Det er menneskets ønske å fullbyrde sin etiske natur. I et samfunn ledet av samfunnskontrakten kan den positive rett bringes i overensstemmelse med naturetten og hjelpe individet i dets bestrebelser på å overskride egoismen. Og når så individets vilje tilpasses den generelle vilje skjer en forening av etikk og politikk. Men i internasjonale relasjoner kolliderer viljene/interessene: «there is a failure of moral development. The world is in a state of ethical disorder, and human conscience remains unsatisfied until the impulses of moral reform are extended beyond national boundaries.» Murphy mener at den senere utvikling innenfor moral- filosofien gjør det mulig å projisere aspirasjonene om en moralsk fornyelse fra det nasjonale til det internasjonale domene. Han sikter til John Rawls' «A Theory of Justice». I dette verket presenteres en moderne utgave av «moral contractarianism». Tanken er at de grunnleggende rettferdighetsprinsipper springer ut av en hypotetisk «original position» hvor menneskene forsøker å finne frem til en felles basis for sosialt samvirke. Ifølge Murphy kan denne «original position» i det internasjonale samfunn være en universell konferanse. Spørsmålet er om man har den moralske holdning som skal til nettopp for en slik konferanse.

c) Som et tredje skritt på veien gir Murphy sin støtte til den sosiologiske aktivisme som bl.a. Richard Falk står for. Ut fra en inkluderende grunnholdning — at nasjonene er som en stor familie, med samme problemer og interesser — vil man bidra til en langsiktig prosess med verdensorden som målsetning. Gjennom informasjon ønsker man å legge grunnlaget for en «international world order reform movement», som på lengre sikt kan skape en verdensborger-mentalitet. Denne vil kunne påvirke de internasjonale strukturer. Det er et langsiktig arbeid, som allerede er kommet i gang gjennom «The World Order Models Project» (WOMP). Noen av NGOene arbeider på linje med WOMP, derunder Det internasjonale bahá'í-samfunn. WOMP-prosjektet har utgitt en rekke solide publikasjoner, og har senest startet seien «Studies on a Just World Order», hvis to første bind (1.

PURL: <https://www.legal-tools.org/doc/5997ae/>

«Toward a Just World Order» og 2, «International Law. A Contemporary Perspective») står som monumentale verk. Om sosiologisk aktivisme sier Murphy: «Sociological activism, in its visions of the global future, avoids the extremes exemplified by ethical normativism and philosophical sociology. Moral inspiration is drawn from the levels of abstract ideals to the field of concrete social action.»

Han avslutter boken med å si: «To advance, we must recover that deeper wisdom which sees the evolution of political life as an inherent part of a fully human existence. Then, progress will no longer be impeded by

a nation state system which no longer satisfies the human spirit.»

Av kritiske bemerkninger: Til det små: Boken skjemmes av for mange trykkfeil. Til det større: Bokens tema er universelt; at man avgrensar kildene til én kulturkrets — den vestlige — er forståelig, men ikke helt tilfredsstillende.

Cornelius F. Murphy Jr.:
The Search for World Order.
 Martinus Nijhoff Publishers, 1985.
 ISBN 90-247-3188-7.

